

УДК 930.85(477+53)»20»

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.31>

ЗУСТРІЧ КУЛЬТУР: УКРАЇНСЬКО-ЯПОНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ВЗАЄМИНИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ТЕАТРАЛЬНИХ ТУРНЕ)

Скакальська Ірина,

доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри української мови і літератури, історії та методики їх навчання
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0001-8705-7971

У статті аналізуються перші культурні українсько-японські контакти, що склалися на початку ХХ ст. із моменту гастрольного турне української театральної трупи під керівництвом К. Кармелюка-Каменського у японських містах Кобе, Токіо, Камакурі та Йокогамі. Завдяки співпраці з японською співачкою Мацуї Сумако стали можливими ці гастролі, а отже, і знайомство японського суспільства з українською культурою.

Виявлено, що українські актори у національних костюмах справили глибоке враження на японців не лише своєю акторською майстерністю, а й виконанням українських народних пісень та танців, самобутністю української культури. Для Японії це був абсолютно новий досвід і нові знання про європейську культуру, оскільки вона тривалий час залишалася закритою країною. На початку ХХ ст. фактично паралельно із гастрольми українського театру в Японії відбувається культурний синтез японських традицій і західноєвропейських цінностей, що, з одного боку, унікальним чином зберегло і підкреслило японську національну ідентичність, а з іншого – органічно вплело європейський, зокрема й український, світогляд у культуру Японії.

Зважаючи на те, що у численних газетних матеріалах та інших документах збереглося чимало інформації про «малороську театральну трупу», можемо стверджувати, що глядачі (а з ними і японське суспільство) усвідомлювали, що актори були не з Росії, а з України, і чітко розмежовували діяльність російських та українських діячів мистецтва. До того ж більшість номерів репертуару трупи під керівництвом К. Кармелюка-Каменського становили українські народні пісні та танці, а театральні вистави та опери виконувалися українською мовою.

Звісно, театральні гастролі української трупи К. Кармелюка-Каменського є лише одним із невеликих фрагментів україно-японських культурних взаємин, однак саме з дослідженого у статті театрального турне Японією розпочалося знайомство японців з українською культурою та активні українсько-японські культурні взаємини.

Ключові слова: Японія, культура, українсько-японські культурні взаємини, культурні трансформації, мистецтво, театр, гастрольні турне, період Тайшю, період Мейдзі Ісін, Мацуї Сумако, Іван Світ, Костянтин Кармелюк-Каменський.

Skakalskaya Iryna. Cultural encounter: Ukrainian-Japanese cultural relations in the early 20th century (as exemplified by theatre tours)

The article analyses the first cultural contacts between Ukraine and Japan that took place at the beginning of the 20th century, starting with the tour of the Ukrainian theatre troupe led by K. Karmelyuk-Kamensky in the Japanese cities of Kobe, Tokyo, Kamakura and Yokohama. Thanks to the cooperation with Japanese singer Matsui Sumako, these tours became possible, and thus Japanese society became acquainted with Ukrainian culture.

It was found that Ukrainian actors in national costumes made a deep impression on the Japanese not only with their acting skills, but also with their performance of Ukrainian folk songs and dances, and the originality of Ukrainian culture. For Japan, this was a completely new experience and new knowledge about European culture, as Japan had remained a closed country for a long time. At the beginning of the 20th century, almost in parallel with the tour of the Ukrainian theatre, Japan experienced a cultural synthesis of Japanese traditions and Western European values, which, on the one hand, uniquely preserved and emphasised Japanese national identity, and on the other hand, organically wove European, and in particular Ukrainian, worldviews into Japanese culture.

Given that numerous newspaper articles and other documents contain a wealth of information about the 'Little Russian theatre troupe,' we can conclude that audiences (and Japanese society as a whole) were aware that the actors were not from Russia but from Ukraine, and clearly distinguished between the activities of Russian and Ukrainian artists. In addition, most of the repertoire of the troupe led by K. Karmelyuk-Kamensky consisted of Ukrainian folk songs and dances, and theatrical performances and operas were performed in Ukrainian.

Of course, the theatre tour of K. Karmelyuk-Kamensky's Ukrainian troupe is only one small fragment of Ukrainian-Japanese cultural relations, but it was precisely the theatrical tour of Japan discussed in this article that marked the beginning of the Japanese acquaintance with Ukrainian culture and active Ukrainian-Japanese cultural relations.

Key words: Japan, culture, Ukrainian-Japanese cultural relations, cultural transformations, art, theatre, touring, Taishō period, Meiji Ishin period, Matsui Sumako, Ivan Svit, Kostiantyn Karmeliuk-Kamenskyi.

У сучасній українській, та й загалом у світовій історіографії досліджень про україно-японські відносини дуже мало, ще більш поодинокими є розвідки про культурні взаємини двох країн. А між тим українсько-японські відносини, зустріч культур двох країн розпочалися ще на рубежі XIX–XX ст. Останніми роками у різних джерелах почала з'являтися інформація та уточнення про те, що Тайхо Кокі – відомий у Японії сумо з найвищим титулом «йюкодзуна» періоду Шьова – був сином Маркіяна Боришка, українця за національністю. Тому черговий сплеск інтересу в японському суспільстві до України та української культури відбувся саме завдяки згаданому факту. Звісно, що сучасне японське суспільство добре поінформоване про Україну у зв'язку з триваючою війною, однак авторка статті пропонує повернутися до витоків культурних взаємин двох націй у період рубежу XIX–XX ст.

Загалом же серед дослідників історії українсько-японських культурних взаємин слід назвати Сергія Ціпка [8] – заступника директора Центру україністики при Альбертському університеті, Юджі Курокаву – колишнього посла Японії в Україні та Йошіхіко Окабе [1] – професора, президента Асоціації україністів Японії. Важливим джерелом для вивчення українсько-японських взаємин досліджуваного періоду є мемуарна праця Івана Світа [5], який був засновником та редактором «Манжурського вісника» і певний період жив та працював у Японії. Фактично переліченими іменами вичерпується список дослідників, які вивчали українсько-японські культурні взаємини початку та першої половини XX ст., а тому представлена стаття претендує на наукову новизну в ніші українсько-японських відносин у сфері культури рубежу XIX–XX ст. та перших десятиліть XX ст.

На думку дослідників Л. Стрільчук та А. Ткачука [7, с. 171–172], із першого десятиліття XX ст. помітною стає тенденція регулювання урядом імператора Мейдзі впливів європейської та американської культур на японське суспільство. Це робилося, по-перше, аби зарадити втраті власних японських культурних традицій, а по-друге, аби збагатити культурно японське суспільство та інтегрувати його до європейських та американських цінностей. Тому на кінець періоду Мейдзі фактично можемо констатувати, що відбувається культурний синтез японських традицій та західноєвропейських цінностей, що, з одного боку, унікальним чином зберегло і підкреслило японську національну ідентичність, а з іншого – органічно вплело європейський світогляд у культуру Японії [7, с. 172–173].

На переконання авторки статті, японське суспільство було у досліджуваній період готове до сприйняття європейської та американської культур, ба більше, воно немов губка вбирало всю колористику і специфіку європейського мистецтва, яке викликало широкий інтерес серед японців.

Попри мандрівки та окремі особисті контакти українців з Японією і, навпаки, японців з Україною, що мали місце наприкінці XIX – на початку XX ст., перше широке знайомство японців з українською культурою відбувається на початку періоду Тайшю. Так, японська газета «Асахі Шімбун» 6 травня 1916 р. публікує широку статтю, повідомляючи про прибуття до Японії української театральної трупи у складі 45 акторів під керівництвом Костянтина Кармелюка-Каменського – українця за національністю, актора та режисера українського театру на Далекому Сході [5, с. 217]. Свого часу К. Кармелюк-Каменський розпочав свою театральну кар'єру у Києві, заснувавши власну театральну трупу, об'їздивши з нею з гастролями Кавказ, Сибір та Далекий Схід. Запрошення до Японії керівник театру отримав від знаної японської співачки Мацуї Сумако та театрального діяча Шімімура Хогецу, які у 1915 р. гастролували у Владивостоці, де і відбулося їх знайомство з українською театральною трупою. Японські митці були у захопленні від українського театру, на виставах якого їм довелося побувати.

Від моменту прибуття на гастролі у Японію у травні 1916 р. української театральної трупи японська преса багато писала не лише про репертуар українського театру, пояснюючи тексти п'єс, що їх ставив український театр у Японії, а й подавала чимало інформації про український народ, звичаї та культуру українців, аби максимально поінформувати публіку про гастрольний колектив. Можна сміливо стверджувати, що саме із цього гастрольного турне розпочинається широке знайомство японців з українською культурою. Це було перше театральне турне Японією театру під керівництвом К. Кармелюка-Каменського, згодом у середині 20-х років XX ст., уже після розпуску театральної трупи, він ще неодноразово відвідає Японію, активно займаючись театральною діяльністю.

На світлині нижче наводимо зустріч української театральної трупи з представниками японського театру в Йокагамі 19 липня 1916 р. [5, с. 55].

Напередодні гастрольного турне української трупи японські газети рясніли заголовками «про приїзд легендарної трупи у складі сорока п'яти акторів», тому можемо припустити, якими великими були очікування японської публіки. Власне, про сприйняття театру К. Кармелюка-Каменського та відношення японців до українського театрального колективу свідчить і той факт, що прем'єрні виступи було організовано у будівлі Шюракукан (Кобе), яку ще називали «Західним Імператорським театром» [2, с. 44–45].

Гастролі української трупи під керівництвом К. Кармелюка-Каменського розпочалися у Кобе, продовжилися у Токіо, Йокагамі та Камакурі. Збереглося чимало афіш щодо гастрольної діяльності українського театрального колективу, їх у книзі «Історія японо-українських відносин 1915–1937 рр.» детально аналізує японський дослідник Йошіхіко Окабе. Узагальнюючи, зауважимо, що найбільшою популярністю серед японців користувалися опери «Запорожець за Дунаєм» та «Воскресіння», комедія «Сатана у бочці», п'єса «Нещасне кохання», класична драма «Камелія» та народний танець «Гопак» [1, с. 18].

Особливу симпатію японської публіки українська театральна група викликала тим, що програма щораз розпочиналася виконанням оркестру національного гімну Японії «Кімі га Йо». А завершувалася щораз театральна програма виконанням народного українського танцю (найчастіше гопака). Незважаючи на те що японська публіка не розуміла української мови, якою ставилися п'єси, талановита гра акторів викликала захоплення та схвальні відгуки, а також блискавичний розпродаж квитків, повні зали на виставах та шалені овації, якими зустрічали та проводжали українських митців.

Японський дослідник Йошіхіко Окабе звертає увагу на такий цікавий факт, що гастролі українського театру у Кобе відбувалися за фінансової підтримки косметичної компанії «Клуб бі но мото ошірой», яка виступила також спонсором подарунків (косметика власного виробництва) для глядачів, що купили квитки першого та другого класів [1, с. 18].

Знайомство з українською культурою відбувалося і через національні костюми. Японська тогочасна преса багато писала про колористику та неповторний стиль українського національного одягу. Зокрема, у газеті «Кобе Юшін Ніппо» зустрічаємо таку цитату: «...українські жіночі костюми, у яких переважають яскраво-червоні та багрянні кольори, розшиті блискітками лелітками. Вінки з великих квітів та стрічки, які спадають аж до землі, гармонійно завершують сценічний образ українок. Ці барвисті строї дещо нагадують традиційний одяг монгол і татар...» [1, с. 22]. Власне, початок широкого знайомства японського суспільства з українською культурою розпочався не лише через призму театрального мистецтва, а й з українських національних костюмів.

Загалом гастрольне турне українського театру у Японії мало дуже насичену програму, що дало змогу долучити чималу частину японського суспільства до українського мистецтва та культури. Наприклад, у столиці Японії – Токіо впродовж десяти гастрольних днів трупа українських акторів щодня ставила по одній виставі, а у неділю – по дві [5, с. 201–203].

Загалом у досліджуваний період, як вважає професорка Людмила Стрільчук, у Японії відбуваються потужні культурні трансформації, що проявилися не лише через знайомство із західними культурами, а й через численні запозичення мистецьких традицій [7, с. 171; 6, с. 101–102]. Японія стала однією з тих країн, яка, дбаючи про збереження культурних традицій, паралельно рухалася шляхом

трансформаційних змін, удало поєднуючи інновації з національною ідентичністю, інтегруючись до сучасного глобалізованого світу, і разом із цим не втрачала національної колористики [7, с. 172]. Фактично цей трансформаційний поступ Японії, що розпочався наприкінці 60-х років XIX ст., періоду Мейдзі Ісін, продовжувався до Другої світової війни.

Уже з першого десятиліття XX ст. яскраво вираженою стає тенденція регулювання урядом імператора Мейдзі впливу європейської та американської культур на японське суспільство. Ці процеси можна пояснити двояким ставленням: з одного боку, це робилося, щоб зарадити втраті власних культурних традицій, а з іншого – аби збагатити культурно Японію та підтримувати у країні рівень культурної відкритості світу. Саме через це наприкінці періоду Мейдзі фактично можемо констатувати, що відбувається культурний синтез японських традицій і західноєвропейських цінностей, що, з одного боку, унікальним чином зберегло і підкреслило японську національну ідентичність, а з іншого – органічно вплело європейський світогляд у культуру Японії [7, с. 171–172].

Власне, Японія може бути чудовим прикладом замкненого суспільства з його традиціями підпорядкування особи загалу, цінностями колективізму й монокультурності. Фактично така ситуація зберігалася впродовж доволі тривалого періоду, аж до кінця Другої світової війни [7, с. 172–173; 6, с. 101–102].

Цікавим фактом є й те, що гастролі української тупи під керівництвом К. Кармелюка-Каменського співпали у часі з візитом російської балетної трупи Маріїнського театру, у складі якої виступало легендарне подружжя Олени Смірнкової та Бориса Романова. Збереглися відомості про вартість квитків на виступи балетної трупи та на спектаклі українського театру. Їх порівняння однозначно вказує на те, що ціни на квитки українського театру були набагато нижчими, а отже, і доступнішими для широкого загалу [1, с. 18].

Окрім того, на переконання авторки, дуже важливим є той факт, що у японському суспільстві досліджуваного періоду чітко розмежовували російських та українських діячів мистецтв, про що свідчать повідомлення у тогочасній японській пресі. Зокрема, на шпальтах газет збереглося чимало інформації про «малороську театральну трупу», із чого можна робити висновок, що японське суспільство чітко усвідомлювало окремішність націй. Власне, українські національні костюми, у яких гастролювала трупа, українські народні танці та пісні, театральний репертуар (п'єси та опери), що ставився українською мовою, засвідчували про окремішність та національну ідентичність українців. Надзвичайно важливо, що у тогочасному японському суспільстві це усвідомлення існувало.

Загалом у Японії від початку XX ст., зокрема у книзі «Огляд японо-російських відносин» (виданій у 1905 р.) уперше подається тлумачення визначення Малоросії як окремої частини великої Росії, а «малороси» проживали на територіях із центром у Києві, а отже, вони є відмінними від росіян [5, с. 73–75]. І хоча, як пише І. Світ, у тогочасних японських джерелах уже чітко вирізняли «малоросів» від росіян, однак назви «Україна» не вживали. Таке використання назви (замість Україна) у Японії побутувало до початку 30-х років XX ст., до періоду, коли воно непомітно виходить з ужитку і з'являється топонім «Україна». Адже з початку 1930-х років Україна стає надзвичайно важливим об'єктом у контексті тогочасної міжнародної політики, і в японській пресі незмінно вживається саме цей термін. Уже на початку 30-х років, як стверджує О. Йошіхіко, у японській пресі знаходимо чимало інформації про українські незалежницькі рухи, про антирадянську діяльність членів Спілки визволення України, про Сергія Єфремова тощо [1, с. 8–9]. Тобто лише з початку 30-х років XX ст. топонім «Україна» широко входить у вжиток у японському суспільстві.

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, варто акцентувати на декількох моментах: по-перше, широке знайомство японського суспільства з українською культурою розпочалося на початку XX ст. з гастрольного турне театральної трупи під керівництвом К. Кармелюка-Каменського і викликало широкий інтерес та захоплення японської публіки; по-друге, на початку XX ст. у японському суспільстві існувало чітке розуміння окремішності української культури від російської; по-третє, широке вживання топоніма «Україна» у японському суспільстві розпочалося з початку 30-х років XX ст.

Література:

1. Йошіхіко О. Історія японо-українських відносин 1915–1937 рр. / пер. з япон. Н. Гораль. Львів : Львівська політехніка, 2021. 191 с.
2. Капранов С.В. Японознавство в Україні: головні етапи розвитку до 1991 року. *Магістеріум*. 2007. Вип. 26. С. 43–48.
3. Лах Р.А. Японія у житті та науково-публіцистичній спадщині Івана Світа (1897–1989). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2017. Вип. 65. С. 234–245.
4. Накай К. Україна і Японія. Дещо про відносини між обома країнами та про українознавство в Японії. *Українська орієнталістика*. 2007–2008. Вип. 2–3. С. 137–141.

5. Світ І. Українсько-японські взаємини 1903–1945 (історичний аналіз і спостереження). Нью-Йорк : Українське історичне товариство, 1972. 371 с.
6. Стрільчук Л., Гусак Д. Культурна модернізація Японії: від традиціоналізму до культурної експансії. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2024. Число 31. С. 99–103.
7. Стрільчук Л., Ткачук А. Японія: поступ від ізоляції та традиціоналізму до глобалізаційної єдності культури. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2025. Число 32. С. 170–174.
8. Cipko S. Ukrainians in Manchuria, China: A Concise Historical Survey, Past Imperfect, Vol.1, 1992, 157 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.09.2025

Дата публікації: 28.11.2025